

Sorina Bolovan

Ioan Bolovan

Cercetările de demografie istorică a Transilvaniei (1945—1990)

Istoriografia interbelică, s-a dovedit a fi congruentă efortului general de modernizare a societății românești¹. În acest cadru, în tentativa de a explica anumite realități și a oferi sugestii și soluții referitoare la diverse aspecte economice, sociale, politice și culturale, problemele demografiei Transilvaniei s-au bucurat de un interes aparte. I. Lupaș, S. Dragomir, S. Manuilă, P. Râmneanțu, Șt. Manciulea, V. Ciobanu, Z. Păclișanu, D. Prodan ș.a. au consacrat pagini ample și valoroase publicării de izvoare statistice, elaborării de studii sintetice sau analitice în legătură cu diferite aspecte privind populația Transilvaniei. Impactul transformărilor politice survenite în România după 1945, au marcat vizibil preocupările istoriografiei românești, determinînd în ceea ce privește tema demersului nostru, o diminuare a interesului și producției științifice. Fenomenul se poate sesiza și din tabelul întocmit de noi și care a însumat toate studiile și materialele publicate între 1945—1990, cu referire la demografia istorică a Transilvaniei:

Perioada	1945—1950	1951—1960	1961—1970	1971—1980	1981—1990
Ponderea studiilor	2,9%	2,3%	10,9%	45,4%	38,5%

Astfel, pînă prin anii 1960, numărul contribuțiilor de acest gen au fost extrem de puține, ele fiind în special editări de conscripții sau urbarii și continuări ale unor preocupări istoriografice anterioare. Expansiunea teritorială și amploarea organizatorică a cercetărilor de demografie istorică în mai toate istoriografiile naționale contemporane, prezența istoricilor români la congresele internaționale de științe istorice și la diferite colocvii și conferințe cu caracter demografic au dus în de-

cenii șapte la revigorarea interesului istoriografic pentru problemele populației². Organizarea pentru o perioadă de timp scurtă în cadrul Universității și a Institutului de Istorie din Cluj-Napoca a unui colectiv de demografie istorică a dinamizat cercetarea științifică în acest domeniu, astfel că în deceniul opt asistăm la o „explozie“ (comparativ cu deceniile anterioare) a studiilor și preocupărilor avînd ca obiect de studiu populația Transilvaniei. De altfel, în 1972 a demarat și primul volum al seriei de studii demografice *Populație și societate*. Intervalul temporal enunțat nu a însemnat numai o creștere spectaculoasă din punct de vedere cantitativ, dar și o diversificare a subiectelor și cercetărilor. În deceniul nouă, deși numărul studiilor și articolelor de demografie istorică a Transilvaniei nu a reprezentat același nivel ridicat ca în deceniul anterior, s-a menținut diversificarea tematică și s-au făcut pași importanți în sensul utilizării unei metodologii de lucru apropiate de conceptele, tehnicile și metodele istoricilor demografi din cele mai avansate istoriografii contemporane.

În continuare, ne propunem să schițăm direcțiile principale spre care s-au înscris contribuțiile istoricilor români în legătură cu problemele complexe referitoare la populația Transilvaniei din antichitate și pînă în zilele noastre. În primul rînd, s-au manifestat preocupări teoretice și interpretative în legătură cu izvoarele statistice care permit reconstituirea unor secvențe temporale și spațiale din evoluția populației, subliniindu-se valoarea documentară și limitele utilizării lor³. De un interes firesc s-a bucurat o categorie foarte importantă de izvoare demografice, registrele parohiale de stare civilă⁴. Cercetările efectuate au relevat existența celor mai vechi matricole parohiale pentru Transilvania încă din secolul al XVII-lea, evoluția structurii interne a acestora pe confesiuni pînă la introducerea oficiilor de stare civilă laice în anul 1895. Din păcate, cu toată bogăția de date demografice, sociale, toponomastice, și de altă natură de care dispun, registrele de stare civilă au rămas încă prea puțin cercetate și valorificate, o analiză a lor în conformitate cu metodologia de lucru preconizată de istoriografia franceză (cea mai dezvoltată în domeniul demografiei istorice)⁵ rămînînd un deziderat și o necesitate imperioasă.

Pași neîsemnați s-au făcut în sensul publicării și valorificării și din punct de vedere demografic a izvoarelor urbariale, deoarece dincolo de datele economice, sociale etc. pe care le oferă urbariile, cercetătorii pot să reconstituie habitatul, numărul și structura populației dintr-o anumită zonă. Dispunem, astfel, în prezent de atari surse complexe începînd cu secolul al XVI-lea pentru domeniile cetății Șiria, Beiuș, Ciceu, Hunedoara etc.⁶. De asemenea, tabelele de impunere insuficient abordate pînă acum, oferă, dincolo de caracterul lor fiscal, informații cuprinzătoare despre numărul și structura familiilor iobăgești pînă la revoluția pașoptistă⁷. Perioada prestatistică a fost relativ bine cercetată, numărul contribuțiilor privind publicarea și despuierea conscripțiilor fiind satisfăcător. De la o prezentare mai mult teoretică, cu caracter general, a conscripțiilor transilvănene începînd cu secolul al XVII-lea și pînă în secolul al XIX-lea⁸ s-a ajuns la o analiză mai aprofundată a fiecăruia

dintre aceste izvoare demografice. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, ca urmare a intereselor autorităților habsburgice, dar și a elitei ecleziastice românești care avea nevoie și de argumente statistice în lupta politico-națională, în Transilvania au fost înfăptuite mai multe conscripții cu caracter fiscal și confesional. Cercetările întreprinse pe baza acestor conscripții, au putut stabili cu aproximație numărul localităților și al populației, sporul natural, numărul familiilor, structura pe sexe, compoziția națională etc.⁹. Încă din 1703, autoritățile habsburgice au inițiat în Transilvania o conscripție fiscală, pentru a evalua potențialul uman și economic al provinciei recent încorporate la imperiu. Ea nu a fost terminată însă pentru tot principatul, investigațiile fiind finalizate numai pentru câteva unități administrative (s-a evidențiat recent numărul populației contribuabile din scaunul Arieș, repartizarea sesiilor și a animalelor etc.)¹⁰. Date interesante privind alte zone (scaunele Mureș, Gheorgheni, comitatele Crasna, Hunedoara, Arad etc.) au fost scoase la iveală prin introducerea în circulație a unor conscripții economice, fiscale și confesionale¹¹. Toate sursele, indiferent de natura lor, susțin aprecierile contemporanilor, călători străini sau oficialități locale, cu privire la preponderența elementului etnic românesc în Transilvania și la structura feudală a societății transilvănene. Marea majoritate a studiilor abordează numai în secundar problemele demografice, în legătură cu fenomenele economice și sociale.

Alte contribuții în domeniu au vizat introducerea în circuitul științific și valorificarea conscripțiilor și urbariilor unor anumite localități. Și în aceste materiale, metodologia utilizată de autori este tributară istoriei economice și sociale, deși informațiile referitoare la numărul și sporul populației, structura familiei, compoziția socio-profesională și etnică a locuitorilor sînt extrem de bogate. Prin studierea unor localități, din diferite părți ale Transilvaniei (Turnișor, Biharia, Cetan, Sanislău, Ortelec, Chiochiș, Bontida, Simișna, Daia română etc.) s-a îmbogățit imaginea de ansamblu asupra populației Transilvaniei în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea cu noi perspective care au scrutat și mai în profunzime anumite eșantioane¹², reprezentative însă pentru o arie geografică mai largă. Cu caracter special sînt și unele conscripții confesionale și militare, detașîndu-se, astfel, conscrierile preoților și grănicerilor, categorii sociale privilegiate, investite în acea perioadă cu roluri distincte¹³. Cercetările se încadrează într-un demers istoriografic mai amplu care și-a asumat sarcina studierii elitelor mișcării naționale într-o perioadă în care preoțimea și grănicerii (în special cei care au depășit condiția de simplu soldat) au constituit un suport important al mișcării de emancipare politico-națională.

S-au semnalat preocupări referitoare la reconstituirea habitatului din Transilvania în anumite perioade bine determinate. Reținem, în acest sens, demersul referitor la politica demografică promovată de către romani în provincia Dacia (de fapt mai mult o abordare din perspectiva paleodemografiei)¹⁴ sau contribuțiile majore referitoare la conturarea habitatului transilvănean într-o perioadă în care fenomenele politice au fost influențate decisiv de potențialul uman al zonelor unde s-au pus

bazele organizării politico-statale (Țara Hațegului, Țara Făgărașului etc.)¹⁵. S-a putut trasa astfel evoluția în timp (pînă la formarea principatului la mijlocul secolului al XVI-lea), a numărului de așezări în Transilvania, procesul firesc de creștere demografică ce a însoțit progresul social-economic.

Existența a numeroase izvoare statistice publicate (urbării, conscripții etc.), a făcut posibilă elaborarea unor studii sintetice referitoare la evoluția și densitatea populației Transilvaniei în anumite perioade ale devenirii istorice¹⁶. Se evidențiază o diversificare a tematicii abordate, problemei habitatului și a dinamicii populației fiindu-i asociate și investigații asupra raportului rural-urban în secolul al XVIII-lea, asupra mișcării naturale a populației precum și stratificării și mobilității structurii sociale a Transilvaniei în perioada de trecere de la feudalism la capitalism¹⁷.

Progresul organizării statistice după mijlocul secolului al XIX-lea a permis efectuarea unor recensăminte ale populației Transilvaniei cu o mai mare exactitate și la intervale de timp apropiate. Un aspect oarecum contradictoriu îl constituie faptul că, paralel cu înmulțirea și diversificarea izvoarelor statistice în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, s-a înregistrat o mai slabă preocupare din partea istoricilor de a avansa studii sintetice despre populația Transilvaniei în perioada de timp enunțată. Totuși, trebuie semnalată analiza critică a datelor primului recensămint efectuat după revoluția de la 1848—1849¹⁸ (este vorba de recensămîntul din 1850—1851). Chiar dacă cifrele totale suferă de o oarecare doză de relativitate ca urmare a condițiilor grele în care s-a făcut înregistrarea, totuși proporțiile structurii etnice, confesionale, pe sexe a gradului de urbanizare etc. indică configurația demografică a Transilvaniei imediat după revoluția pașoptistă. Alte studii au fost consacrate decodificării transformărilor intervenite în structura societății transilvănene în primele două decenii după revoluția de la 1848, relevîndu-se modernizarea structurii sociale, trecerea de la structuri feudale la structuri cu caracter predominant burghez. Aceleași concluzii le afirmă și cercetările despre structura și ponderea populației urbane a Transilvaniei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, creșterea densității și a sporului natural, modificarea caracterului etnic al populației orășenești etc.¹⁹. S-au mai efectuat unele investigații sintetice în legătură cu populația Maramureșului, Crișanei și Banatului, în anumite perioade de timp, conexiunile între fenomenele economice, politice și cele demografice²⁰, fără a reconstitui însă sistematic dinamica populației și toate celelalte aspecte pe care le implică o cercetare demografică complexă.

Fenomenele demografice abordate pe microzone (districtul Beiuș, districtul năsăudean, Țara Hațegului, Țara Bîrsei, Solnocului interior etc.) oferă posibilitatea unei analize în profunzime a evoluției populației și permite compararea microzonelor cercetate, putîndu-se elabora estimări pe o arie geografică mai largă. Izvoarele existente (urbării, conscripții fiscale, confesionale, militare, recensăminte și statistici) oferă posibilitatea exprimării unor diverse tematici. O serie de studii analizează și prezintă estimări ale evoluției populației²¹, contribuții în ceea ce privește

geografia populației (habitat)²², situația demografică²³, realitățile demografice (recăsătorii, concubinaje)²⁴ dintr-o microzonă și un anumit spațiu temporal.

Un alt aspect al demografiei ce a atras atenția istoricilor este mișcarea populației. Mișcărilor interne au fost determinate de dezvoltarea economică, începînd cu secolul al XIX-lea are loc un aflux permanent al populației de la sate spre orașe²⁵. Fenomenul migrațiunii externe, ce a avut consecințe multiple în plan economic și social, atrage atenția cercetătorilor în mod deosebit.

Sînt analizate cu multă atenție cauzele emigrării, structura socio-profesională și națională a persoanelor ce emigrau precum și direcțiile emigrării. Statistica sistematică și organizată a emigrării s-a introdus în anul 1899, de atunci întocmindu-se anual. Emigrarea avea un caracter general, a cuprins întreaga Transilvanie și toate naționalitățile, cauzele sale fiind economice, sociale, naționale, religioase, psihologice. Pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea direcția principală a emigrării populației românești din Transilvania a fost România, însă spre sfîrșitul secolului al XIX-lea s-a conturat și direcția emigrării spre America²⁶.

Semnalăm preocupări privind reconstituirea evoluției populației orașelor din Transilvania, însă aceste preocupări sînt materializate în studii nu prea numeroase. Evoluția populației din orașele transilvănene este urmărită într-o anumită secvență temporală pe baza registrelor de impozite, conscripțiilor, recensămintelor și statisticilor. Sînt stabilite datele demografice bine cunoscute analizîndu-se și cauzele care au contribuit la creșterea sau scăderea populației²⁷.

Alături de încercarea de reconstituire a evoluției populației orașelor transilvănene, se înscrie și preocuparea de reconstituire a datelor demografice pentru sate. Aceste studii au ca obiect de cercetare un sat căruia i se reface întreg tabloul demografic într-o anumită perioadă de timp în funcție de sursele existente. Pentru reconstituirea demografică a unui sat, izvoarele de analiză nu se pot rezuma numai la conscripții, recensăminte, statistici, ci se impune imperios studiul registrelor parohiale²⁸.

Problemele demografice oferă inepuizabile aspecte ce se cer surprinse fără să se poată acoperi în întregime. Cercetările se opresc și asupra unor factori ce influențează evoluția populației, cum ar fi calamitățile naturale, epidemiile, evenimentele politico-militare etc. Se impune a fi amintite studiile ce analizează organizarea sanitară a Transilvaniei, epidemiile ce au avut ca efect creșterea, respectiv descreșterea populației. Sînt urmărite cu atenție cauzele declanșării unor epidemii, gradul în care o zonă sau alta au fost atinse de epidemii, măsurile luate de autorități, tratament, profilaxie, rețete medicale etc.²⁹.

Insemnate cercetări se pot constata și asupra istoriei formării și dezvoltării familiei, a reconstituirii familiei în Transilvania³⁰. Subiectul este abordat sporadic și tangențial. Cu toate acestea, studiile puține marchează un început benefic în acest domeniu de investigare al istoriei și se încearcă sublinierea rolului familiei în evoluția demografică, să surprindă atitudini și alte aspecte legate de familie.

Prin intervenția de față am dorit să evidențiem producția istoriografică în acest vast domeniu al demografiei istorice și, în același timp, să subliniem necesitatea lărgirii abordărilor sistematice și complexe a fenomenelor demografice din Transilvania.

¹ A se vedea în acest sens excelenta lucrare a lui Al. Zub, *Istorie și istorici în România interbelică*, Iași, 1989, passim.

² J. Dupaquier, *Introduction a la demographie historique*, Gamma, Paris-Tournai-Montreal, 1974, p. 79 sqq; Șt. Pascu, *Cercetările de demografie istorică din România în ultimii 15 ani*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj”, XX, 1977, p. 127 sq.

³ L. Moldovan, *Conscripții și recensăminte în Transilvania (sec. XVIII—XIX). Metodologie și valoare documentară*, în „Revista de statistică”, 19, 1970, nr. 8, p. 86—92; idem, *Intruțiunile în limba română date în anul 1785 pentru înregistrarea (conscripția) populației din Transilvania*, în „Revista de statistică”, 14, 1965, nr. 9, p. 57—69; nr. 10, p. 58—64; 1966, 15, nr. 2, p. 64—71; Angela și Aurel Bănuță, *Aspecte referitoare la recensământul populației din comitatul Alba inferioră în cursul sec. al XIX-lea*, în „Apulum”, 21, 1983, p. 315—324.

⁴ L. Moldovan, *Registrele parohiale din Transilvania*, în „Revista de statistică”, 17, 1968, nr. 11, p. 52—60; idem, *Registrele confesionale de stare civilă din Transilvania (1607—1942)*, în vol. *Din istoria statisticii românești*, București, 1969, p. 273—296; idem, *Înregistrarea de către biserici a botezaților, cununătorilor și înmormintărilor în Țările Române în sec. XVIII—XIX*, în *Populație și societate*, vol. III. *Izvoare de demografie istorică*, sub redacția prof. Șt. Pascu, Cluj-Napoca, 1980, p. 137—143; H. Chircă, *Registre de stare civilă privind scaunul Sibiu (sec. XVII—XVIII)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, 2, Cluj-Napoca, 1977.

⁵ M. Fleury, L. Henri, *Des registres paroissiaux et l'histoire de la population, Manuel d'epoillement et d'exploitation de l'etat civil ancien*, Paris, 1956; Y. Blayo, *Couplage des données d'etat civil et des listes nominatives de recensement*, în „Annales de demographie historique”, 1972, p. 265—268.

⁶ D. Prodan, *Domeniul cetății Șiria la 1525*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, 3, 1960, p. 37—102; idem, *Domeniul Beiușului la 1600*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, 1962, p. 35—110; idem, *Domeniul cetății Ciceu la 1553*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, 8, 1965, p. 73—113; I. Pataki, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea*, București, 1973; I. Bratu, *Domeniul Velența la 1776*, în „Acta Musei Napocensis”, 21, 1984, p. 575—579; B. Surdu, *Urbariile Țării Făgărașului*, în „Revista arhivelor”, 1958, nr. 2, p. 233—247; D. Prodan, L. Ursuțiu, M. Ursuțiu, *Urbariile Țării Făgărașului, vol. I-II (1601—1680)*, București, 1970, 1976.

⁷ L. Boar, *Colecția tabelelor de impunere a locuitorilor din comitatele Alba de Sus, Tîrnava, Scaunele săsești, Lupea și Sighișoara și Scaunele secuiești Odorhei și Trei Scaune (1818—1848)*, în „Revista arhivelor”, 60, 1986, nr. 3, p. 301—306.

⁸ L. Moldovan, *Conscripții și recensăminte de populație din Transilvania și importanța lor documentară (sec. XVII—XIX)*, în *Culegere de referate, sesiunea 1963*, București 1971, p. 163—176.

⁹ A. Cherteș, A. Pál-Antal, *Conscripția generală a contribuabililor din Transilvania în anii 1721—1722*, în „Revista de statistică”, 18, 1969, nr. 5, p. 33—45; H. Chircă, *Zur Zählung der Rumänischen Bevölkerung in Siebenbürgen von 1733*, în „Forschungen zur Volks und Landeskunde”, 133, 1970, nr. 1, p. 92—96; H. Chircă, *Întregire la conscripția confesională din 1733, privind populația românească din Transilvania*, în *Populație și societate*, I, Cluj 1972, p. 89—95; N. Giurgiu, *Trei conscripții din sec. al XVIII-lea privind populația românească din Transilvania*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia”, 11, 1966, fasc. 1, p. 55—60; A. Răduțiu, *Conscripția lui Pavel Aron din anul 1750. Date noi*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca”, 28, 1987—1988, p. 475—499; idem, *Conscripția lui Pavel Aron din anul 1759*, în „Acta Musei Napocensis”, 14, 1977, p. 411—417.

¹⁰ A. Răduțiu, *Scaunul Arieș la 1703*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, 27, 1985–1986, p. 383–408.

¹¹ A. Pál-Antal, A. Cherteș, *Populația scaunului Mureș la începutul sec. al XVIII-lea*, în „Studii și materiale” Muzeul Tîrgu-Mureș, 3–4, 1972, p. 179–216; R. Wolf, *Populația comitatului Crasna în lumina unor conscripții din 1720*, în „Acta Musei Porolissensis”, 12, 1988, p. 339–359; G. Kovách, *Conscripția satelor din comitatul Crasna din 1720–1722*, în „Acta Musei Porolissensis”, 9, 1985, p. 343–357; N. Giurgiu, *Conscripțiile urbariale ca izvoare demografice. Urbariul domeniului fiscal Gherla în prima jumătate a sec. al XVIII-lea*, în „Revista de statistică”, 16, 1967, nr. 11, p. 46–52; D. Garda, *Contribuții la istoria satelor românești din bazinul Giurgiului (sec. XVIII și începutul sec. XIX)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia”, 3, 1986, fasc. 2, p. 20–30; I. Ranca, L. Moldovan, *O conscripție necunoscută de la 1748 a populației românești din scaunul Gheorgheni*, în „Apulum”, 15, 1977, p. 335–354; H. Chircă, *Structura socială a populației scaunului Sibiu, în prima jumătate a sec. al XVIII-lea*, în *Populație și societate. Studii de demografie istorică*, vol. II, Cluj-Napoca, 1977, p. 109–128; idem, *Structura națională a populației scaunului Sibiu la 1750, în Ștefan Mețes la 85 de ani*. Cluj-Napoca, 1977, p. 279–284; G. Penelea, *Conscripția satelor brăneze din anul 1761*, în „Terra nostra”, II, 1971, p. 395–404; M. Valea, R. Schilling, *Conscripții urbariale hunedorene în anul 1785*, în „Sargetia”, 5, 1969, p. 87–92; L. Botezan, R. Schilling, *Conscripții urbariale hunedorene din 1785*, în „Sargetia”, 7, 1970, p. 121–140; M. Cerchedean, *Conscripția urbarială de la 1785 în Țara Hațegului*, în „Sargetia”, 8, 1971; G. Kovach, *Conscripții medievale arădene din secolul al XVI–XVIII*, în „Catedra”, Culegere de studii, Arad, 1977; idem, *Aspecte demografice în părțile Aradului până în sec. al XVIII-lea*, în „Ziridava”, 11, 1971, p. 285–290; idem, *Materiale statistice arădene din sec. al XVIII-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea*, în „Catedra”, Arad, 1980, p. 160–169; idem, *Conscripția satelor arădene din 1828*, în „Ziridava”, 15–16, 1987, p. 105–125.

¹² Șt. Pascu, *O conscripție de la 1773*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, 10, 1945, p. 376–391; Șt. Pascu, Tr. Gherman, *Urbariul satului Cetan din prima jumătate a sec. al XVIII-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj”, 3, 1960, p. 171–253; Z. Belean, I. Belean, *Conscripția urbarială a localității Sanislău din 1774*, în „Studii și comunicări” — Satu Mare, 7–8, 1986–1987, p. 185–190; I. Zsugán, *Conscrierea urbarială a localității Biharea din 1779*, în „Crisia”, 19, 1989, p. 429–424; G. Kovach, *Conscripția urbarială a satului Ortelec (jud. Sălaj), din 1785*, în „Acta Musei Porolissensis”, 11, 1987, p. 279–292; A. Csetri, *Conscripțiile urbariale ale satului Chiochiș din anii 1785 și 1820*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, 7, 1964, p. 231–266; N. Szabo, V. Ristea, I. Pop, *Două conscripții urbariale ale satului Singerogiu de Pădure (1785–1820)*, în „Apulum”, 8, 1970, p. 169–195; V. Ionaș, *Conscripțiile urbariale ale satelor Ormindea, Meria și Lunca Cernii în anul 1820*, în „Sargetia”, 9, 1972, p. 112–141; M. Roșca, *Conscripțiile comunei Bonțida din 1785 și 1820*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia”, 19, 1974, p. 19–24; M. Roșca-Rosen, *Conscripțiile satului Simișna din anii 1785 și 1820*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia”, 1, 1979, Cluj-Napoca; A. Răduțiu, *Daia Română la 1785*, în „Apulum”, 16, 1978, p. 311–322.

¹³ A. Gilea, *Conscrierea preoților și grămăticilor (dascălilor) românii făcută la anii 1720–1723 în scaunele Săliște, Sibiu și Tălmaciu*, în „Mitropolia Ardealului”, 4, 1959, nr. 1–2, p. 54–65; I. Beju, K. Hitchins, *Conscripția comitatensă a clerului român din Alba de Jos, anul 1733*, în „Mitropolia Ardealului”, 32, 1987, nr. 4, p. 75–90; H. Chircă, *Valoarea conscripțiilor confesionale din 1733 și 1750 pentru scaunul Sibiului*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia”, 18, 1973, fasc. 2, p. 43–50; L. Demeny, *Registrele militare — izvoare de demografie istorică și de cercetare a structurii sociale la secui din sec. al XVIII-lea*, în *Sub semnul lui Clio, Omagiu acad. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 80–85; P. Boca, *Cu privire la conscripția grăniceri or năsăudeni din 1763–1764*, în „Arhiva someșeană. Muzeul năsăudean”, 1973, p. 178–184; M. Florea, V. Ionaș, *Conscripția satului grăniceresc Cugir din anul 1766*, în „Apulum”, 25, 1989, p. 333–350; Șt. Imreh, *Conscripția grănicerilor*

transilvăneni din anul 1810, în vol. *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 91—92.

¹⁴ I. Glodariu, *Aspecte ale politicii demografice române în zona de sud a Transilvaniei*, în „Acta Musei Napocensis”, 14, 1977, p. 95—109.

¹⁵ R. Popa, *Siedlungsverhältnisse und ethnodemographie des Hatzeger Landes im 13—14 Jahrhundert*, în „Forschungen”, 31, 1988, nr. 2, p. 19—33; Șt. Olteanu, *Baza demografică străveche a organismelor statale din sec. al XII-lea din sudul și estul Transilvaniei*, în *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 63—70; idem, *Realități demografice pe teritoriul Transilvaniei în sec. IX—XIV*, în „Revista de istorie”, 28, 1975, nr. 12, p. 1633—1647; Șt. Pascu, *Habitatul transilvan*, în „Lucrări științifice”. Oradea”, Serie istorie, 1972, p. 9—30; idem, *Die Mittelalterlichen Dorfsiedlungen in Siebenbürgen (bis 1400)*, în „Nouvelles Etudes d'Histoire”, 3, 1960, p. 135—148; Șt. Pascu, *Universul satului medieval transilvănean*, în „Magazin istoric”, 14, 1980, nr. 1, p. 9—13.

¹⁶ P. Niedermaier, *Zur Bevölkerungs Dichte und Bewegung im Mittlalterlichen Siebenbürgen*, în „Forschungen”, 29, 1986, nr. 1, p. 17—27; Șt. Pascu, *Siebenbürgen und die Bukovina im Rahmen des Habsburger-reiches. Geographische Ehnomische und Ethno-Demographische Grundlangen*, în *Die Habsburger Monarchie 1848—1918*, Band III, Wien, 1980, p. 1339—1351; idem, *The Ethno-Demographic structure of medieval Transylvania. Statistical and documentary*, argument, în „Nouvelle Etudes d'Histoire” VI/1, București, 1980, p. 265—281.

¹⁷ A. Andea, *Habitat și populație în Transilvania secolului al XVIII-lea*, în „Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice, îngrijit de N. Edroiu, A. Răduțiu, P. Teodor, Cluj-Napoca, 1985, p. 132—140; Natalia Giurgiu, *Populația Transilvaniei la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea*, în *Populație și societate*, I, Cluj, 1972, p. 97—137; Al. Csetri, St. Imreh, *Stratificarea socială a populației din Transilvania la sfârșitul orinduirii feudale 1767—1821*, în *Populație și societate*, I, Cluj, 1972, p. 139—238; I. Kovacs, *Mobilitatea structurii sociale în Principatul Transilvaniei în perioada trecerii de la feudalism la capitalism*, în *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 85—91; C. Göllner, *Zur Demographischen Struktur Siebenbürgens in der Ersten Hälfte des 19 Jahrhunderts*, în „Forschungen”, 15, 1972, nr. 1, p. 60—63.

¹⁸ L. Moldovan, *Recensământul populației transilvănene din 1850—1851*, în „Marisia”, 11—12, 1981—1982, p. 127—142.

¹⁹ A. Egyed, *Transformări în structura societății din Transilvania în primele două decenii de după revoluția de la 1848*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca”, 29, 1988—1989, p. 187—201; I. Adam, *La structure de la population de la Transylvanie du point de vue des recherches honoroises de 1900 et 1910*, în *Populație și societate*, IV, Cluj-Napoca, 1980, p. 98—106; N. Giurgiu, *Populația Transilvaniei în perioada unirii*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca”, 11, 1968, p. 76—77; *Evoluția populației din Transilvania între recensămintele din anii 1910—1930*, în *Studii de istorie a economiei și gândirii economice românești*, Cluj-Napoca, 1978, p. 13—22.

²⁰ N. M. Popp, *Crișana și Maramureșul în conscripția iosefină*, București, 1947; B. Surdu, *Aspecte privitoare la situația Banatului în 1743*, în „Anuarul Institutului de istorie Cluj”, 13, 1970, p. 7—68; F. Nistor, M. Teleguț, *Aspecte ale mortalității din Banat în sec. al XVIII-lea*, în „Timpisoara medicală”, 31, 1986, nr. 3, p. 92—98; A. Diță, *Populația Banatului în anul 1717 — Cîteva precizări*, în *Transilvania*, 16, 1987, nr. 8, p. VI—VIII; idem, *Banatul în 1774 (I). Contribuții demografice și statistice*, în „Transilvania”, 14, 1985, nr. 11, p. III—VI; A. Tință, *Contribuții la cunoașterea agriculturii și populației din Banat în sec. XVIII*, în *Populație și societate*, II, Cluj Napoca, 1977, p. 51—108.

²¹ I. Suta, *Populația districtului Beiuș în sec. al XVIII-lea*, în „Lucrări științifice. Oradea, istorie”, 1977, p. 33—38; Gh. Mudura, *Populația de pe cursul superior al Crișului Repede la sfârșitul sec. al XVII și în prima jumătate a sec. al XVIII-lea*, „Aleșd 1904—1972”, sub redacția acad. Șt. Pascu, Oradea, 1979, p. 59—122; I. Pop, *Situația populației din districtul năsăudean înainte de militarizare (1700—1762)*, în „Studii și materiale”, Tîrgu Mureș, 1972, nr. 3—4, p. 223—230; F. L. Rusu, *Fenomene istorico-demografice în Țara Hațegului din evul mediu pînă la 1900*, în *Sargetia*”,

20, 1986—1987, p. 241—247; T. Magda, *Evoluția numerică a populației în Țara Birsei 1786—1966*, „Revista de statistică”, 16, 1967, nr. 7—8, p. 94—103, p. 81—88; P. Boca, *Populația județului Bistrița-Năsăud între anii 1720—1870*, în „File de istorie”, 4, 1976, p. 295—312; P. Boca, I. Moldovan, *Populația județului Bistrița Năsăud între anii 1870—1970*, în „File de istorie. Muzeul județean Bistrița”, 3, 1974, p. 286—323; P. Boca, *Structura etnică, socială și economică a populației din districtul Bistrița la mijlocul sec al XVIII-lea în* „File de istorie”, Muzeul județean Bistrița, 3, 1974, p. 197—235 Al. Roz *Organizarea administrativă și dezvoltarea demografică a județului Arad în perioada interbelică*, în „Catedra. Culegerea de studii”, Arad, 1976, p. 256—272; H. Zascu, *La dynamique de la population de la zone sud-est de la Transylvanie pendant un siècle et demi (sur la bases des circonscriptions)*, în *Populație și societate*, IV, Cluj-Napoca, 1980, p. 107—111; Șt. Pascu, *Din trecutul județului Arad. Populația medievală pînă la mijlocul sec. al XVI-lea*, în „Ziridava”, 12, 1980, p. 17—22; V. Ciubăncan, *Date demografice, socio-economice cu privire la populația din Maramureș, afectată de Dictatul de la Viena din 30 august 1940*, în „Marmăția”, 5—6, 1979—1981, p. 324—347; idem, *Date noi despre populația României afectată și cedată prin Dictatul de la Viena, Populația Sălajului*, în „Acta Musei Porolissensis”, 7, 1983, p. 389—421; O. Gr. Pop, M. Galoș, A. Ivan, Tr. Moș, *Structura pe grupe de vîrstă a populației județului Bihor (sec. XX)*, în „Lucrări științifice. Oradea. Geografie”, 1973, p. 103—112, D. Garda, *Aspecte ale structurii sociale a unor localități de pe valea superioară a Mureșului în sec. al XVIII-lea*, în „Acta Musei Napocensis”, 22—23, 1985—1986, p. 279—286; T. Sztojka, *Kászon népeessege 1910—1979. Harghita, Megye*, în „Korunk”, 39, 1980, nr. 12, p. 877—885; Z. Tolfalvi, *A Temesváron élő atyhajak Közössége (1925—1980)*, în „Valtozó Valóság”, București, 1984, p. 10—53; G. Balint, *Kovácsna megye népeessege es nepesedése a XVI században*, în „Korunk”, 37, 1978, nr. 3, p. 215—219; R. Halus, *Structura demografică și socio-economică a județelor Arad, Bihor și Timiș*, în „Revista de statistică”, 17, 1968, nr. 8, p. 70—78; H. Chircă, *Structura populației pe naționalități în anii 1721—1722 pe teritoriul scaunului Sibiu*, în „Revista de statistică”, 17, 1968, nr. 4, p. 53—57; St. Imreh, *Über die Lustra-Verzeichnisse im Szekerland*, în *Populație și societate*, IV, Cluj-Napoca, 1980, p. 90—92; G. Balint, *Adatok Kovászna megye népeessegeher és nepenedésehez*, în „Aluta”, 8—9, 1976—1977, p. 11—125; A. Maier, N. Ciangă, *Die Bevölkerungsdynamik in der Almaș-Agriș-Senke (1890—1927)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”. Geologie Geografie, 32, 1987, fasc. 3, p. 61—65; A. Pop, F. Iovan, *Aspecte ale schimbării structurii populației din Valea Jiului (1848—1966)*, în „Lucrări științifice. Institutul de mine Petroșani. Științe sociale”, 6, 1969, p. 27—33; P. Bona, *Contribuții la cunoașterea populației domeniului Ținca al Episcopiei romano-catolice din Oradea în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, în „Lucrări științifice”, Istorie, Oradea, 1974, p. 21—27; T. V. Ciubăncan, *Date noi demografice socio-economice despre populația Sălajului pe anii 1910—1941. Poziția și contribuția ei în problemele apărării graniței de vest a țării în perioada interbelică*, în „Acta Musei Porolissensis”, 4, 1980, p. 605—629.

²² A. Maier, V. Surd, *Populație și așezările complexului depresionar Iara-Hășdate-Săvădisla în contextul condițiilor naturale și socio-istorice*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Geographia”, 22, 1977, fasc. 1, p. 70—75; T. Hașdeu, *Satele din preajma cetății Bran în sec. al XVIII—XIX*, în „Cumidava”, 3, 1969, p. 191—200; M. Mihail, *Contribuții la geografia populației din Cimpia Transilvaniei (1880—1968)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”-Geographia”, 16, 1971, fasc. 1, p. 59—68; S. Muste, B. Negoescu, F. Comănescu, *Repere eco-geografice în procesul de populare din ținutul Sălajului*, în „Acta Musei Porolissensis”, 10, 1986, p. 695—700.

²³ A. Caciora, E. Gluck, *Evoluția demografică a comitatului Arad în secolul al XVIII-lea*, în „Direcția generală a Arhivelor statului. Comunicări științifice”, sesiunea 1972, p. 143—151; N. Giurgiu, *Aspecte ale mișcării naturale a populației Țării Oasului între anii 1896—1975*, în „Viitorul social”, 6, 1977, nr. 2, p. 335—339; I. G. Comșa, *Mișcarea populației 1930—1944, în plasa sanitară Hațeg, și activitatea acesteia pe anul 1944*, Cluj, 1946; A. Caciora, E. Gluck, *Situația etno-demografică a părților arădene între 1849—1918*, în „Ziridava”, 12, 1980, p. 221—250; S. Keszi-Harmath, *Elelmiszer-Termelés es és szükséglet Kalota-Szezen I—III. Demograficai tanulmány*, în „Korunk”, 39, 1980, nr. 9—10—11, p. 683—691, p. 763—770, p. 841—

847; L. Pillich etc., *A Kolozsvári magyar Hrosta és közösségnepe — sedési és szerkesz- zeti alakulása (1899—1980)*, în *Valtozó Valóság*, București, 1984, p. 54—113; T. Sztoika, *Nepélet és egészségügy Kaszonban (1896—1985)*, în „Korunk Evkönyv”, 1986—1987, p. 158—172; idem, *Kaszon demografiai Harghita megye, în „Korunk”, 48, 1989, nr. 4, p. 294—301*; T. V. Ciubăncan, *Evoluții demografice sălăjene contemporane (1910—1944)*, în „Acta Musei Porolissensis”, 1, 1977, p. 281—288; P. Boca, *Aspecte privind demografia istorică din județul Bistrița-Năsăud între anii 1720—1977*, în *Populație și societate*, IV, Cluj-Napoca, 1980, p. 1857—1910, în *Civilizație medievală și modernă românească*, Cluj-Napoca, 1985, p. 174—181.

²⁴ S. Retegan, *Realități demografice ale satului românesc din nordul Transil- vaniei la mijlocul sec. al XIX-lea (Solnocul Interior)*, în *Civilizație medievală și modernă românească*, Cluj-Napoca, 1985.

²⁵ Adam Iosif, I. Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, II, sec. al XIX-lea, 1914, Transilvania*, București, 1987, p. 15.

²⁶ D. Prodan, *Les migrations des roumains au-de là des Carpathes au XVIII- ème siècle*, Sibiu, 1945; P. Râmneanu, *Problema iradierii românilor din Transil- vania în Principatele române*, Cluj, 1946; Șt. Meteuș, *Emigrări românești din Transil- vania în sec. XII—XX. Cercetări de demografie istorică*, București, 1972; I. Adam, *Considerations sur l'exode de la population de Transylvanie entre 1899 et 1913 bașee sur la statistique officielle des emigrations*, în *Populație și societate*, IV, Cluj- Napoca, 1980, p. 202—209; E. Lazăr, *Cîteva considerații asupra fenomenului emi- grării și a orientării românilor din Transilvania spre America de Nord în perioada 1848—1918*, în „Acta Musei Porolissensis”, 4, 1980, p. 513—523; L. Roman, *Les transylvains en Valachie (XVIII-ème siècle — début du XIX-ème siècle)* în „Revue Roumaine D'Histoire”, 11, 1972, nr. 5, p. 773—799; A. Egyed, *Problema emigrării țărănimii din Transilvania la începutul sec. XX*, în „Acta Musei Napocensis”, 7, 1970, p. 365—378.

²⁷ I. Pop, *Evoluția populației orașelor în Transilvania*, în „Revista de statis- tică”, 18, 1969, nr. 4, p. 91—94; Gr. P. Pop, A. Maier, *Fenomenul urban în nord- vestul României*, în „Acta Musei Porolissensis”, 12, 1988, p. 873—880; Al. Matei, *Populația orașului Bistrița între anii 1750—1775*, în „File de istorie. Muzeul jude- țean Bistrița”, 3, 1974, p. 236—248; I. Tomole, *Evoluția demografică a orașului Zalău de-a lungul epocii moderne pînă în zilele noastre*, în „Zalău pe treptele istoriei. Materiale prezentate la sesiunea de comunicări din 13—14 oct. 1973, Zalău, 1975, p. 59—61; V. Grama, *Dinamica populației Ludușului în a doua jumătate a sec. XIX și prima jumătate a sec. XX*, în „Marisia”, 10, 1980, p. 301—307; I. Mureșan, *Evo- luția demografică a municipiului Zalău în condițiile dezvoltării social-economice în perioada 1968—1985*, în „Acta Musei Porolissensis”, 11, 1987, p. 431—436; I. F. Nicorici, *Unele aspecte demografice referitoare la Zalău între 1553—1580*, în „Acta Musei Porolissensis”, 5, 1981, p. 635—650; E. Csetri, *Istoria populației Clujului în cifre (1453—1972)*, în *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 70—76; I. Moldovan, *Date demografice privind orașul Tîrgu Mureș în pe- rioada anilor 1700—1778*, în „Marisia”, 10, 1980, p. 141—151; A. Csetri, St. Imreh, *Aspecte ale situației și dezvoltării orașelor din Transilvania 1786—1848*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia”, 2, 1966, p. 61—74; M. Szábo, *Evoluția de- mografică a orașului Reghin*, în „Studii și comunicări”, II, Reghin, 1982, p. 19—26; A. Susan, *Densitatea populației în limitele orașului Oradea (1910—1970)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Geographia”, 18, 1973, fasc. 1, p. 45—53; Gr. P. Pop, *Probleme ale populației municipiului Bistrița (1880—1985)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Geologia-Geographia”, 32, 1987, fasc. 3, p. 52—60; I. Susan, *Contribuții la studiul densității populației orașului Cluj*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Geographia”, 17, 1972, fasc. 1, p. 73—78; L. Létay, *Város Városkozpont Városiasság, în Vátozo Valóság*, București, 1984, p. 136—145; M. Philippi, *Cives civitatis Brassov- iensis. Untersuchungen über die soziale struktur des Bürgertums von Brașov im 14 und 15 Jahrhundert*, în „Revue Roumaine d'Histoire” 15, 1976, nr. 2, p. 11—28.

²⁸ L. Bathory, *Dezvoltarea social-economică și evoluția demografică a comunei Gîrbou (jud. Sălaj) la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea*, în

Populație și societate, II, p. 443–473; G. Em. Marica, I. Aluș, *Fenomenul migrațional și efectele lui în satul românesc contemporan — Girbou (Cluj)*, în „Viitorul social”, 1, 1972, nr. 1, p. 146–153; D. Sălăjan, *Contribuții la cunoașterea populației și ocupațiilor locuitorilor din Derna (jud. Bihor) în sec. XVI–XVIII*, în „Crisia”, 19, 1989, p. 417–422; I. Popovici, M. Vlădescu, *Aspecte demografice într-un sat din județul Bihor în perioada 1895–1978 (I)*, în „Studii și cercetări de antropologie”, 16, 1979, p. 45–49; I. Crișan, *Aspecte privind evoluția demografică a localității Sînicolaul Român*, în „Crisia”, 15, 1985, p. 309–322; A. Galiș, P. Galiș, *Evoluția demografică a localității Sîrbi (jud. Bihor) din sec. al XVIII-lea și pînă în sec. al XVIII-lea*, în „Crisia”, 18, 1988, p. 407–412; D. A. Goran, V. Vlad, *Evoluția demografică a localității Ciocmani*, în „Acta Musei Porolissensis”, 9, 1985; I. Oprea, *Endo și exogamia în satele Poienile Izei și Botiza*, în „Marmația”, 5–6, 1979–1981, p. 460–472; S. Deszi Harmath, *Népesedési Kérdések Kalotaszegen, in Változó valóság*, București, 1978, p. 19–59; S. Vasas, *Kalotaszentkirályi demografiái egyensúlytalansága*, în „Korunk”, 42, 1983, nr. 11, p. 869–871; M. Major, *Kereset és életszínvonal egy szilágysági faluban*, în *Változó valóság* București, 1978, p. 113–132; L. Vetési, *Mobilitás a Bürkosiek párválasztásában*, în *Változó valóság*, București, 1978, p. 73–92; S. Keszi-Harmath, *A városiasodás mutatói Bonchida és Eger Begy városiasodása (1900–1977)*, în *Változó Valóság*, București, 1984, p. 114–135; M. E. Roșca etc., *Aspecte demografice la populația din Vișeu de Jos (jud. Maramureș) (sec. XX)*, în „Studii și cercetări de antropologie”, 25, 1988, p. 63–67; I. Maksai, I. Copil, I. Oprea, *Schimbări intervenite în compartimentul demografic al populației comunei Batos — jud. Mureș față de situația demografică din a doua jumătate a sec. al XIX-lea*, în „Revista de statistică”, 28, 1979, nr. 5, p. 49–54.

²⁹ P. Binder, *Epidemiile de ciumă din Transilvania în sec. al XVI-lea (1511–1603)*, în *Momente din trecutul medicinei*, București, 1983, p. 99–111; idem, *Epidemiile de ciumă din Transilvania în sec. al XVIII-lea (1622–1677)*, în „Apărarea sănătății ieri și azi”, București, 1984, p. 51–59; I. Spielmann, *Contribuții la istoricul epidemiilor de scorbut din Transilvania și Banat (sec. XVIII–XIX)*, în „Viața medicală”, 32, 1985, nr. 10, p. 475–479; M. Ancușa, F. Nistor, *Franz von Schrand (1761–1806) despre epidemia de scorbut din Banatul timișan și comitatele învecinate în anul 1803*, în „Timișoara medicală”, 30, 1985, nr. 2, p. 57–63; Șt. Gămănescu, *Epidemia de holeră din 1873 în Banat și Transilvania*, în *Apărarea sănătății ieri și azi*, București, 1984, p. 275–280; Șt. Imreh, *Directive și ordonanțe sanitare consemnate în vechile protocoale sătești din Transilvania*, în *Momente din trecutul medicinei. Studii, note și documente*, sub redacția dr. G. Brătescu, București, 1983, p. 209–216; T. Ghițan, O. Filiponi, *Organizarea sanitară a districtului autonom românesc al Năsăudului între anii 1861–1876*, în *Momente din trecutul medicinei, Studii, note și documente*, sub redacția dr. G. Brătescu, București, 1983, p. 411–413; K. Fabritius, *J. Albrich și ciuma de la Brașov din 1718–1719*, în *Apărarea sănătății ieri și azi*, București, 1984, p. 63–71; Gheorghită Iancu, Gheorghe Iancu, *Aspecte ale vieții sanitare din Transilvania în perioada 1918–1920*, în „Marisia”, 6, 1976, p. 431–444; Șt. Gămănescu, *Epidemia de holeră din 1873 în Banat și Transilvania*, în *Apărarea sănătății ieri și azi*, București, 1984, p. 275–280; I. Bolovan, *Considerations sur l'épidémie de cholera de 1848 en Transylvanie*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia”, 35, 1990, fasc. 1, p. 93–101.

³⁰ G. Heredi, *Azz élet érdekében (Házasságról, családról, gyermekről)*, în „Korunk Ekvönyv”, 1986–1987, p. 27–52; S. Bolovan, I. Bolovan, *Atitudini privind formarea familiei în societatea românească din nord-vestul Transilvaniei în a doua jumătate a sec. XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj”, 29, 1989, p. 525–535; idem, *Aspecte privind căsătoria în satul românesc din nord-vestul Transilvaniei la mijlocul sec. al XIX-lea*, în „Acta Musei Porolissensis”, 12, 1988, p. 845–850; C. Todea, *Contribuții la cunoașterea demografiei istorice a Transilvaniei*, în „Revista de istorie”, 22, 1973, nr. 6, p. 82–91.